

Kadrija Hodžić

**KVAZI MAKROEKONOMSKA STABILNOST –
ZAPREKA EKONOMSKOM RAZVOJU
BOSNE I HERCEGOVINE**

**QUAZI-MAKROECONOMIC STABILITY-
MAJOR OBSTACLE TOWARDS ECONOMIC
DEVELOPMENT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Sažetak

U bosanskohercegovačkim ekonomskim i političkim specifičnostima autor problematizira važnost stabilnog makroekonomskog okvira kako za ekonomski rast tako i za postizanje održivog smanjenja siromaštva. Autor razvija tezu o reduciranoj makroekonomskoj stabilizaciji u Bosni i Hercegovini kao posljedici primijenjenih načela Vašingtonskog konsenzusa, koja za posljedicu ima zapriječen ekonomski razvoj. S druge strane, autor razmatra i interne insuficijencije bosanskog društva: nedostatak političke volje, nedostatak makroekonomskog znanja, te nedostatak efikasnih tržišnih institucija. Autor, pritom, pokazuje da otklanjanje postojećih prepreka i podsticanje ekonomskog razvoja predstavlja ujedno ispunjavanje preduvjeta za prilagođavanje i pristupanje EU, zbog čega reagira s preporukama za makroekonomski okvirni izlaz iz tranzicijske recesije.

Ključne riječi: makroekonomska stabilnost, ekonomski razvoj, tranzicijska recesija, Bosna i Hercegovina

Abstract

In the realm of specific economic and political qualities of Bosnia and Herzegovina, the author examines the importance of

a stable macroeconomic frame as the basis for economic growth, as well as for continued poverty reduction. On one hand the author examines the thesis about reduced macroeconomic stabilization in Bosnia and Herzegovina as a consequence of applied principles of the Washington consensus which in turn thwarts economic development. On the other hand, author looks into internal insufficiencies of the Bosnian society such as: lack of political will, lack of macroeconomic knowledge/know-how, lack of efficient market institutions. Through examination of these factors author shows that the removal of all obstacles and incentive based economic development represents one of the prerequisites for adapting and accession to EU. Based on those examinations the author offers several macroeconomic recommendations for overcoming the problems of transitional recession.

However, there are internal and external economic and political factors to be fulfilled to achieve economic sustainability and macroeconomic stability as synchronous processes for fulfilling standard transition economic-social prerequisites for joining EU. The author recommends macroeconomic stability as a way out from the transitional recession.

Key words: *macroeconomic stability, economic development, transitional recession, Bosnia and Herzegovina*

1. Eksterni izvor nestabilnosti

Ekonomске tranzicije bivših socijalističkih zemalja, tim prije i Bosne i Hercegovine s obzirom na dominantni utjecaj međunarodnih institucija, vode se prema receptima neoklasične ekonomije. Ove politike baziraju se na mjerama: ortodoksno-restriktivne, monetarne i čvrste fiskalne politike (kao principa klasičnog monetarizma); jačanja konkurentnosti (prihvaćanjem vanjske konkurentnosti i koncepta “malih otvorenih ekonomija”) putem liberalizacije cijena, demonopolizacije, te brze privatizacije. Jednom riječju, s naglaskom na slobodno tržište i slobodno formiranje cijena, vanjskotrgovinsku liberalizaciju i smanjivanje uloge države u ekonomiji.

U ekonomskim uvjetima koji su karakterizirali početak tranzicijskog procesa u zemljama CEE, makroekonomska stabilizacija jeste nužan preduvjet za radikalne sistemske promjene, ali nedovoljan zbog zaostajanja potpunijih institucionalnih promjena. S forsiranjem stabilizacije (u Bosni i Hercegovini još u njenoj reduciranoj formi) i kratkoročnih razvojnih efekata, te s gotovo isključivo forsiranom kvantitativnom stranom brze vlasničke transformacije, nastanak i razvoj kapitalizma u zemljama CEE i nije mogao, kako se izrazio Sekretary of the UN Economic Commission for Europe, a da ne bude “brz...nezreo...i problematičan”¹. Rezultat je primjene neoliberalnog modela ekonomskog razvoja, kakav je Vašingtonskim konsenzusom instaliran u tranzicijske pakete i ekonomske politike zemalja CEE.

Međutim, nijedna dogma, pa tako ni ova, nije našla svoju potpunu potvrdu u praksi. Primjena ovog koncepta u nekim tranzicijskim zemljama donijela je poboljšanja, ali u neprilagođenim uvjetima i izvjesne poremećaje.

Uz Rusiju iz prve polovine devedesetih godina, Bosna i Hercegovina je gotovo jedinstven slučaj u kome je sveprisutna međunarodna zajednica doslovno primijenila koncept Vašingtonskog konsenzusa, i to u njegovoj gotovo rudimentarnoj formi. Uz aksiomatsko stajalište da je makroekonomska stabilnost preduvjet održivog ekonomskog razvoja, primjena ovog koncepta, međutim, dobrano je doprinijela uspostavljanju kvazi-makroekonomske ravnoteže u zemlji (s najvećom registriranom stopom nezaposlenosti u Evropi). Iako su bosanskohercegovačku makroekonomsku stabilnost i ekonomski razvoj eksplicite priječili permanentna politička neusaglašenost i divergencije o ekonomskoj reintegraciji države, nedostatak znanja makroekonomskog menadžmenta i neizgrađenost efikasnih, pa i institucija uopće, implicitna slabost proizlazila je iz nesporazuma da se načela Vašingtonskog konsenzusa, izvedena iz odlika snažne države, primijene na slabu državu kakva je dejtonska Bosna i Hercegovina. Otuda je i mogla biti dosegnuta samo umjetna makroekonomska ravnoteža u kojoj

¹ *Five Years of Reform. A Brief Retrospective*, IDS Bulletin, Vol. 29, No. 3, 1998. p 10.

su niska inflacija i stabilan tečaj ostvareni uz cijenu visoke nezaposlenosti i deficita platne bilance.

Neuspjeh reformi u neprilagođenim uvjetima, kako su se kritičari² izjasnili, logična je posljedica “nerazumijevanja osnova tržišne privrede i osnova institucionalnih reformi”. Ovakav pristup, s jedne strane, proizlazi iz “pretjeranog oslanjanja na školske neoklasične modele ekonomije”, koje sveopće liberalizacije i privatizaciju shvaćaju “kao znak uspjeha”, a ne kao “sredstvo za postizanje razvojnih perspektiva”. I, s druge strane, reduciranje ekonomskog neoliberalizma na mali broj instrumenata (makroekonomska stabilnost, liberalizacija trgovine i cijena s otvorenom ekonomijom i privatizacija), kojima će se ekspresno kreirati tržište, koje će ubrzo izvršiti preraspodjelu dobara i dodijeliti ih efikasnim vlasnicima. Shodno analizama J. Stiglitz, model zapostavlja upute neoklasične teorije po kojoj su za funkcioniranje tržišne privrede (u smislu Pareto efikasnosti) jednako neophodni konkurencija i privatno vlasništvo. Šok terapijski prijenos (distribucija) državne svojine je lako izvodljiv, ali takva privatizacija ne doprinosi stvaranju osnova tržišne ekonomije. Otuda, “to što privatizacija nije uspjela da udari temelje tržišnoj ekonomiji nije slučajnost, već logična posljedica načina na koji je ona provedena.”

Krajnji ishod ovakvog pristupa, kako je i ukazivala kritička misao, a što je i ispoljeno u slučaju Bosne i Hercegovine, jest sljedeći:

(1) “privatno tržište, bez adekvatne institucionalne strukture, može dati podsticaj jedino procesu rasprodaje državne imovine”,

(2) ako se tržišta prebrzo otvaraju za konkurenciju, prije nego što se uspostave snažne finansijske institucije, postojeća zaposlenost će biti dalje produbljivana,

² Naročito: **J. Stiglitz** (*Beyond the Washington Consensus*, “Transition”, vol. 9, No. 3, The World Bank, 1988; *More instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post- Washington Consensus*, The 1998 WIDER Lecture, 7 januar, 1998, Mimeo, Helsinki; *Reforma? Ten Years of the Transition*, The World Bank, Washington D.C., 28-30 april, 1998) i **G.Z. Kolodko**, *Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant*, “Transition”, vol. 9, No. 3, The World Bank, 1998; *Globalization and Catching-UP: From Recession to Growth in Transition Economies*, IMF Working Paper, 2000; *Ten Years of Postsocialist Transition: the Lessons for Policy Reforms*, The World Bank Development Research Group, Washington D.C., 1999.

(3) politike na kojima počiva Vašingtonski konsenzus mogu osigurati jedino kratkoročnu stabilnost, ali ne i dugoročan rast.

Nasuprot ovome, stav Svjetske banke o modelu makroekonomske politike u Bosni i Hercegovini govori o njenom pozitivnom učinku po konsolidaciju stabilnosti Bosne i Hercegovine budući da je utemeljila stabilnost cijena i kursnih stopa na strogom poštovanju režima currency boarda. Na prethodne kritike donekle se priznaje da ovakve makroekonomske politike “možda u pretjeranoj formi ograničavaju potencijale Bosne i Hercegovine”, ali da “nastavak usmjerenja na održavanje stabilnosti predstavlja najbolju opciju za promociju konkurentnosti i održiv rast u srednjoročnom periodu”. Usto, ovdje se tvrdi da će ovakvom makroekonomskom politikom ograničavanje potencijala ekonomije Bosne i Hercegovine biti riješeno “ubrzavanjem ključnih strukturnih reformi, uključujući unapređenje poslovnog okruženja i povećavanje stepena fleksibilnosti tržišta rada”.³ Međutim, ono što se ovdje previđa jest da je za ostvarivanje dugoročnog rasta, kako tvrdi Stiglitz, neophodno osigurati funkcioniranje (kompletnog – dopuna K.H.) tržišta, što zahtijeva mnogo više od niske inflacije i brze privatizacije. Za ovo je potrebna snažna finansijska regulativa, konkurentnost i podsticaj transfera tehnologije, uz transparentnost cjelokupnog tranzicijskog procesa.⁴ Formiranje Pakta stabilnosti za jugoistočnu Evropu (1999) nastavak je implicitnog priznanja o neuspjehu pojedinačnih tranzicija u zemljama jugoistočne Evrope.

2. Provođenje makroekonomske stabilizacije u BiH

Nedovršena obnova i produžena tranzicijska recesija Bosne i Hercegovine aktualiziraju važnost stabilnog makroekonomskog

³ *Bosnia and Herzegovina, Country Economic Memorandum, Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, The World Bank, May 2005, pp. 1-2.*

⁴ *J. Stiglitz, More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus, The 998 WIDER Lecture, January 7, Helsinki, 1998, p. 20.*

okvira kako za ekonomski rast tako i postizanje održivog smanjenja siromaštva, kao i podizanje građanske sigurnosti.⁵ Ekonomsko iskustvo jugoistočne Evrope iz devedesetih pokazuje da do rasta ne dolazi bez makroekonomske stabilnosti koja je izgrađena na fiskalnom i monetarnom ublažavanju, ali i da sam rast nije dovoljan za smanjenje siromaštva ako nije fokusiran na socijalnu politiku i jačanje sposobnosti države da uključi marginalizirane grupe u ekonomski rast.⁶

Svaka makroekonomska stabilnost je krhka ako nema i dinamiziranja ekonomije, odnosno razvoja na pretpostavkama povoljnog okruženja za poduzetnike i zaštite vlasničkih prava. Otklanjanje postojećih prepreka i podsticanje ekonomskog razvoja u Bosni i Hercegovini predstavlja ujedno ispunjavanje preduvjeta za prilagođavanje i pristupanje EU. Otuda slijedi nužnost prevođenja bosanskohercegovačke privrede na višu stopu rasta uz istovremeno osiguranje osnovnih razmjera između makroekonomskih agregata.

Da bi se učinio ovaj korak, prethodno valja ostvariti prijelazne, intermedijarne ciljeve: nisku inflaciju, stabilan valutni kurs i finansijsku stabilizaciju, koji treba da osiguraju stalan rast BDP-a i životnog standarda, što su preduvjeti za buduće uključivanje u EU.

Izolirano postignuta prva dva intermedijarna cilja pokazuju da je bosanskohercegovačka poslijeratna makroekonomska stabilnost konstantno reducirana na monetarni sektor. Stabilnost je pretpostavka, a ne cilj ekonomske tranzicije

Prisutnost currency boarda uz svu monetarnu rigidnost sprečava nacionalne i druge interesne udare na inflaciju (stabilna konvertibilna valuta, stabilna kursna vrijednost i “nulta inflacija”). Zahvaljujući dosljednoj primjeni Zakona o Centralnoj banci na principima currency boarda omogućeno je održavanje monetarne i cjenovne stabilnosti u Bosni i Hercegovini tokom ukupnog poslijeratnog perioda.

⁵ Uvrštene teme u okvire politike zacrtane u Milenijskim razvojnim ciljevima (MDG) i dokumentom o strategiji smanjenja siromaštva (PRSP).

⁶ B. Slay, Uvodna riječ na Balkanskom forumu za siromaštvo, Badem, 29. oktobra 2002.

Ponovljena istraživanja⁷ pokazuju da postoji visok stepen povjerenja stanovništva u stabilnost domaće valute i cijena: stopa inflacije održava se na niskom nivou te je nakon 0,4% u 2002. blago porasla na 0,6% u 2003. godini, da bi u 2005. i naročito 2006. godini porasle cijene na malo (oko 8%) uslijed uvođenja poreza na dodanu vrijednost i novih stopa oporezivanja. Uz pozitivne doprinose stabilizaciji, niske stope inflacije su, međutim, onemogućile restrukturiranje i rast konkurentnosti.

Fiskalni sektor i sektor realne ekonomije, pri sadašnjem obrascu ekonomske politike, ostaju van poželjnih stabilizacijskih tokova. Održavanje stabilnosti domaće valute je upitno u uvjetima niske izvozne sposobnosti pri općoj vanjskotrgovinskoj liberalizaciji. Ekonomski rast je dijelom ovisan o dotoku strane pomoći, zbog čega je prisutna neusklađenost vanjskih tekućih i fiskalnih računa. Smanjivanje dotoka ovih sredstava usporava stopu ekonomskog rasta (sa 5,6% u 2001. na 3,8% u 2002. i 3,5% u 2003. godini), koja je do 2003. godine bila među najnižim u regiji; evidentiran rast od 7,45% u 2005. još uvijek nije dovoljan ako se uzme u obzir osnova ekonomskog stanja s koje se startalo.

Budžetski deficit je velik, ostaje nepokriven, jer nema realnih izvora u prihodima (slaba prihodna moć države zbog nepovoljne strukture poreza, sporih reformi finansijskog sektora i tržišta rada), a s druge strane javni rashodi ostaju visoki. Fiskalni deficiti nadilaze granicu omjera dug - proizvodnja koja se može finansirati i razumne makroekonomske ciljeve u srednjoročnom periodu.⁸

Nema održivog privrednog rasta ni stvaranja radnih mjesta. Problemi strukturne naravi, niska razina i poremećena struktura investicija, te nepovoljna razina i struktura vanjskotrgovinske razmjene osnovni su ograničavajući faktori proizvodnje i zaposlenosti. Iako je od sredine 2002. primjetan trend bržeg rasta izvoza od uvoza, odnos izvoza i uvoza je još nepovoljan, pa je stopa nezaposlenosti i nadalje jedna od najviših u regiji (registriranih 42%), bez većih naznaka za smanjenje. Kako je udio nezvaničnog

⁷ *Sistem ranog upozoravanja u BiH*, razna godišta (prilozi F. Čauševića i F. Hadžića).

⁸ *Bosna i Hercegovina. Od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti*, Studija zemlje, Svjetska banka, 2002.

sektora veliki (30-40%), stvarni nivo nezaposlenosti je po nekim proračunima upola manji. Trgovinski deficit i još uvijek niska pokrivenost uvoza izvozom (u 2006. godini 49%) pokazuje slabu međunarodnu konkurentnost domaće privrede koja nije dovoljno sposobna da izdrži konkurentnost privreda EU, a što je jedan od ključnih kriterija za članstvo u EU.

Po ostvarivanju strukturalnih reformi, Bosna i Hercegovina je, po ocjeni stručnjaka EBRD-a, svrstana u samo začelje tranzicijskih zemalja. Konkurentnost privrede je, naime, jedan od najvažnijih uvjeta za članstvo u Evropskoj uniji. U procjenjivanju indikatora konkurentnosti u 59 zemalja na osnovu metodologije Svjetskog ekonomskog foruma, za 2002. godinu, Bosna i Hercegovina je vrlo nisko rangirana: npr. u pogledu “institucionalne stabilnosti”, “konkurencije na domaćem tržištu” i “slobode ulaganja stranih investitora na domaćem tržište kapitala” zauzima od 55. do 56. mjesta itd.⁹ Od tada do mjerenja u 2004/2005. Bosna i Hercegovina je ostala vrlo nisko plasirana po sva tri indeksa rasta: od 104 zemlje Bosna i Hercegovina je plasirana na 81. mjesto po GCI-u (Growth Competitiveness Index), na 93. mjesto po BC-u (Business Competitiveness Index), a po NGC-u (new Global Competitiveness Index) čak na 98. mjesto.¹⁰

Bosna i Hercegovina je u potpunosti oslonjena na eksterne faktore u konsolidaciji institucionalnih kapaciteta za ekonomski razvoj. Iako postoji politički i socijalni konsenzus glavnih aktera u društvu, opredjeljenje nosilaca političke moći za Evropu je načelno i verbalno.

3. Interne ekonomsko-sistemske prepreke

Na putu dosezanja ekonomske održivosti i makroekonomske stabilnosti, kao istovremenog procesa ispunjavanja standardnih tranzicijskih ekonomsko-socijalnih preduvjeta za pridruživanje

⁹ *Izveštaj o konkurentnosti BiH za 2001. godinu*, ANUBiH, MIT, Sarajevo, 2002.

¹⁰ Prema: *Izveštaj o konkurentnosti Bosne i Hercegovine 2005-2006*, Sarajevo, 2006, str. 20.

EU,¹¹ stoje slabosti centralne vlasti da ostvari klasične političke i ekonomske funkcije države. Prevedeno na ekonomski jezik, u pitanju su sljedeći faktori zaprečavanja unutarnje i vanjske prirode:

1. Uz nesporni poslijeratni napredak u izgradnji zemlje i ekonomskoj tranziciji, bosanskohercegovačka politička i ekonomska državna organizacija nije kompatibilna s tržišnom privredom iako je zemlja pod nadzorom međunarodne zajednice podvrgnuta mjerama standardnog tranzicijskog paketa, čija nutrina reprezentira tržišne i političke reforme. Bosanskohercegovački paradoks državnog ustrojstva fragmentira jedinstveni administrativni i ekonomski prostor¹², što:

1.1. stvara teškoće u izgradnji kapaciteta za održivi ekonomski sistem i zakonodavno i institucionalno harmoniziranje s razvijenim zemljama, posebno EU, uključujući odsustvo vlastitih prihoda države;

1.2. blokira implementaciju zakona na državnom nivou, iako su doneseni u skladu s evropskim standardima;¹³

1.3. komplicira i poskupljuje administrativno vođenje zemlje;

1.4. čini da neusaglašena metodologija statističke obrade po entitetima proizvodi nepouzdana podatke o nezaposlenosti, BDP-u i drugim makroekonomskim podacima sa državnog nivoa.

2. Nacionalno i političko-administrativno Dejtonskim sporazumom podijeljena privreda na dva entiteta i kasnije for-

¹¹ U pitanju su: makroekonomska stabilizacija, uspostavljanje vlasničkih prava i strukturne reforme neophodne za efikasno funkcioniranje tržišta, kao i prilagođavanje pravila i normativnog sistema za doseganje neophodnog stepena kompatibilnosti s privredama na jedinstvenom tržištu

¹² S obzirom na to da se entitetska fragmentiranja provode na temelju etničkog i konfesionalnog pripadanja, za jedan broj domaćih kritičara ovakvo političko organiziranje je prepreka političke demokratije i funkcije društvenog sklada i u funkciji je proizvođenja društvenih napetosti, konflikata i destrukcije.

¹³ U pitanju su npr. Zakon o konkurenciji i intelektualnom vlasništvu, Zakon o zaštiti potrošača, Zakon o statistici itd.

Za politički pejzaž BiH, dakle, karakteristična je tzv. protodemokracija, što predstavlja demokraciju kao nadmoć zakona, ali u uvjetima permanentne normativne krize, bez demokratske ili političke strukture koje je može u potpunosti podržati.

mirani Distrikt Brčko isključuje vođenje cjelovite makroekonomske politike. U pitanju su neusklađene:¹⁴

- fiskalne politike (uz to i destimulativne),
- politike formiranja stope inozemne razmjene (zbog čega je isključena mogućnost korištenja devalvacije valute da bi je prilagodila kursnoj vrijednosti),
- politike privatizacije,
- politike formiranja cijena (različite inflacije),
- politike ostvarivanja prihoda, i
- socijalne politike.

3. Prethodnim procesima, kao i činjenicom da su monetarna i fiskalna politika platne bilance podređene pravilima igre i uvjetima koje diktiraju eksterni faktori i institucije, izvršena je (1) deindustrijalizacija zemlje, i (2) identificirani su SME kao motori ekonomskog rasta i razvoja. SME mogu biti značajan, ali ne i odlučujući faktor za nezaposlenost u slabim državama kakva je Bosna i Hercegovina, koje nisu u stanju kreirati svoju industrijsku politiku.¹⁵

4. Uz teško ostvarivanje vlasničkih prava (“povratnički problemi”), prethodna slika govori o zapriječnim ekonomskim slobodama¹⁶ te u krajnjem ishodu o teško ostvarivoj tržišnoj privredi

¹⁴ D. Stojanov, *BiH od 1995.; Tranzicija i rekonstrukcija privrede u: “Politike međunarodne podrške zemljama JIE”*, FOD BiH, Sarajevo, 2000.

¹⁵ Ne umanjujući potrebu za uvažavanjem ove nove paradigme “poduzetničkog prestrukturiranja”, smatramo da se predstave o SME kao spasonosnom rješenju za nezaposlenost i razvoj moraju uzeti s rezervom. U suprotnom, imat ćemo ono što čuveni radikalni ekonomisti Bowles i Edwards nazivaju “kapitalizam štandova za limunadu” - kao idealiziran pogled na kapitalizam u kome je privreda oslikana kao da se u potpunosti sastoji od malih businessa (“štandova za limunadu”) koji djeluju na savršeno konkurentnom tržištu (Razumijevanje kapitalizma, Zagreb, 1991). Teze o SME kao generatoru ekonomskog rasta stvorile su nerealna očekivanja da će mali poduzetnici biti uspješni apsorbanti očekivanog vala nezaposlenosti nastalih raspadom većih državnih privrednih sistema. SME su samo dio rastućeg privatnog sektora novih tržišta, te je tržišna strategija za njihov razvoj ista kao i za razvoj privatnog sektora uopće.

¹⁶ Na mjernoj ljestvici ekonomskih sloboda u svijetu BiH je u grupi “pretežno neslobodnih zemalja” (vid. [http:// www.cf.heritage.org.](http://www.cf.heritage.org.)).

na ovim prostorima. Reduciranje makroekonomske stabilnosti je pritom očigledno, što zorno pokazuju: (1) dramatične razmjere nezaposlenosti, (2) neodrživi platni deficit, (3) neodrživi nivo vanjskog duga.

5. Usporedno vođenje ključnih ali nespojivih društvenoekonomskih procesa (ratne obnove, tranzicije ratne u mirnodopsku proizvodnju i tranzicije socijalističke u tržišnu privredu), još u uvjetima sveopće liberalizacije i izloženosti procesu globalizacije.

6. Aktivnost projekata donatorske pomoći, mada je vratila znatan dio nezaposlenih na posao i postavila osnovu za napredak, naročito u obnovi infrastrukturnih kapaciteta, značajno je prikrla kašnjenje Bosne i Hercegovine na slobodno (privatno) poduzetništvo. Strana pomoć razvoju civilnog društva, kao predviđena direktna podrška izgradnji preduvjeta ekonomskih sloboda, gotovo se pretvorila u svoju suprotnost (stvaranje “virtualnog civilnog društva”).

7. Bosna i Hercegovina je provela potpunu liberalizaciju vanjske trgovine za razliku od ostalih zemalja iz okruženja jugoistočne Evrope koje su zadržale neke od oblika zaštite, naročito u poljoprivredi. Otuda multilateralna liberalizacija trgovine za Bosnu i Hercegovinu otvara niz dilema, od kojih su izražene sljedeće:

a) Izraženi trgovinski deficit koji ugrožava makroekonomsku stabilnost i vanjsku likvidnost države. Međunarodna trgovina pomaže ekonomski razvoj jedne države, ali samo kada izvoz predvodi njen ekonomski rast.¹⁷ U Bosni i Hercegovini ne samo da to nije slučaj nego BiH nema ni elementarnu zaštitu domaće proizvodnje od dampinških cijena i uvoza roba koje ne zadovoljavaju potrebne standarde kvaliteta, pa se producira inferiorno stanje i propadanje domaće proizvodnje.

b) Činjenica da Bosna i Hercegovina, pod uvjetima liberalizirane trgovine, ne može zaštititi mladu nacionalnu industriju uz izmijenjene uvozne tarife, zabrane, ili kroz pružanje subvencija preduzećima u osnivanju.

¹⁷ J. Stiglitz, Protivrječnosti globalizacije, SBM-x, Beograd, 2004, str. 18.

c) Ogromna ovisnost o ostvarivanju prihoda po osnovu uvoznih tarifa.

8. Štaviše, ostaje otvoreno pitanje da li bosanskohercegovačko društvo, s obzirom na dosadašnje “rezultate” sveukupne tranzicije, ima unutrašnje sposobnosti za doseganje racionalnog društvenog sistema ili je “vanjski poticaj” zadana budućnost održivosti Bosne i Hercegovine?

4. Preporuke

Postojeći ekonomski problemi ukazuju na nesumnjivu potrebu za promjenama. Međutim, za krupnije promjene još uvijek ne postoji potreban stepen međunacionalnog i međuentitetskog povjerenja i saradnje.¹⁸ To znači da uz inferiornu ustavnopravnu (dejtonsku) konstrukciju, kakva nije viđena u dosadašnjoj povijesti, ali i uz odsustvo pune odgovornosti domaćeg vodstva, nije ni moguće elaborirati bosanskohercegovačku tranziciju pod vlastitim uvjetima i vlastitoj dinamici, u kojima domaća vlada može da modelira ekonomski razvoj, a ne da odmah ekonomija bude prepuštena tržištu.¹⁹ Otuda možemo govoriti o iznuđenim prilazima koji bi se sastojali u sljedećem:

1. Makroekonomske politike razvoja izložene u dokumentu Srednjoročna razvojna strategija BiH - PRSP najvećim dijelom su usklađene s politikama koje je ponudila međunarodna zajednica. Usmjeravanje na stvaranje pretpostavki za samoodrživ i ujednačen ekonomski razvoj i smanjenje siromaštva govori o racionalno izraženoj misiji stvaranja pretpostavki za zaključenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, i u konačnici za učlanjenje u EU (prvobitno projicirano na 2009., potom protegnuto na 2014. godinu), u ime čega je uputno:

¹⁸ Od 2001., kada je izvršeno ispitivanje javnog mnijenja koje je pokazalo divergentne nacionalne interese u BiH, do danas nije primijećen značajni pomak u približavanju ovih interesa.

¹⁹ Elementarno znanje iz makroekonomske teorije pokazuje da je u uvjetima nesavršenog tržišta ili nepotpunih informacija neophodna intervencija vlade kako bi se povećala efikasnost tržišta.

a) I eksplicite i implicate aplicirati na ujednačavanje jedinstvenog ekonomskog prostora u Bosni i Hercegovini, što bi omogućilo unifikaciju i stabilizaciju vanjskotrgovinske politike kao temeljne pretpostavke ekonomskog rasta;

b) Kroz partnerski odnos, kao definiran poželjan odnos domaćih vlasti i onoga što u Bosni i Hercegovini nazivamo međunarodna zajednica, uključiti i odgovornost međunarodne zajednice za efektivno zadržanu ključnu ulogu u kreiranju makroekonomske politike zemlje. Ovakav zahtjev deriviran je iz dosadašnjeg intenziteta neposrednog međunarodnog utjecaja na prilike u Bosni i Hercegovini, koji je, nesumnjivo, bez presedana u savremenoj povijesti. Ovo izgleda još opravdanije ako se zna da su svi programi rekonstrukcije bili implementirani putem međunarodne zajednice, često i bez informiranja domaćih vlada (osim u slučajevima davanja garancija o zaduženjima).

c) Uključivanje u sve relevantne međunarodne institucije i regionalne institucije, čime će biti otvoren pristup svjetskom tržištu kapitala, i stvaranje uvjeta za povećavanje stranih direktnih investicija. Kao prioriteta nameću se:

- uključivanje u CEFTA-u u cilju podizanja konkurentnosti u regiji,
- ubrzanje primjene i razrade bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini sa državama JIE.

2. Kako izgradnja jedinstvenog administrativno-ekonomskog prostora zahtijeva promjene Dejtonskog sporazuma, za koje ne postoje neophodne političke pretpostavke, preostaje da se njegovo ujednačavanje prepusti procesu prilagođavanja evropskim integracijama, što počinje s implementacijom zakona koji su već doneseni na državnom nivou (Zakon o konkurenciji i intelektualnom vlasništvu, Zakon o zaštiti potrošača, Zakon o statistici itd.).

3. Potrebe fiskalne reforme u Bosni i Hercegovini više su nego nesporne. Štaviše, u prioritetu daljnjih ekonomskih reformi stoji komplementarno - izgradnja fiskalnih kapaciteta i institucionalne reforme, što proizlazi iz nedovoljno identificiranih troškova za zdravstvo, vojsku i obrazovanje, odnosno nejasno (u nekim situacijama i pogrešno) usmjeravane raspodjele sredstava, te neartikuliranih mehanizama socijalne zaštite. Za ovo je, naročito u

pitanju postizanja srednjoročne održivosti, neophodan intenzivniji proces strukturalnog prilagođavanja, za šta već postoje značajne pretpostavke: započete reforme poreznog sistema, penzijskog i zdravstvenog osiguranja, te konstituirane politike izvršenja budžeta i izvršenja vanjske revizije. U tom kontekstu restriktivna porezna politika koincidira s okvirima zdravih budžetskih institucija i racionalnijeg i odgovornijeg pozicioniranja javne administracije.

4. Upravljanje javnim rashodima podrazumijeva značajne racionalizacije, što znači fokusiranje:

a) u kratkom roku: na javnu upravu, javni red i sigurnost; socijalnu zaštitu (naročito boračkih programa), obrazovanje, lokalna komunalna preduzeća i sl.,

b) u srednjem roku: na integrirani okvir fiskalnih sredstava i efikasnih kanala praćenja i izvještavanja kako na nivou države tako i na nivou entiteta; jačanje institucionalnih kapaciteta sistema finansijske odgovornosti.

Međutim, u oba slučaja je neophodno:

a) izvršiti prethodnu dijagnostičku analizu o stvarnoj disproporciji troškova, što bi dalo socijalno prihvatljiv “udar” na stvarne neracionalnosti u strukturi javnih rashoda,

b) preispitati u kojoj mjeri “racionalizacije” osiguravaju veličine budućih budžetskih potreba i složenost upravljanja sistemom socijalne zaštite. Iskustva drugih zemalja istočne Evrope i centralne Azije pokazuju da je intenzitet restrikcija porezne politike u proporcionalnoj razmjeri s produblivanjem siromaštva i produblivanjem socijalnih razlika.

5. Kako je ostvarivanje stabilnosti domaće valute s režimom Valutnog odbora moguće zasnivati na finansiranju iz inozemstva samo u kraćem roku, to bi u srednjem roku stabilnost domaće valute morala biti zasnovana na rastu izvozne sposobnosti zemlje.

U srednjem i dužem roku devizni kurs domaće valute mora biti pokriven uravnoteženjem pozicija platne bilance. Izraženi deficit ukazuje na potrebu izrade strategije vanjskotrgovinske razmjene i sektorskih strategija, koje će omogućavati značajnije smanjivanje trgovinskih i platnobilančnih debalansa BiH.

6. Iako je Bosna i Hercegovina skoro potpuno liberalizirala svoje tržište, politike liberalizacije trgovine, čiji porast između

ostalog stimulira proizvodnju u zemlji s obzirom na preferencijalne trgovinske aranžmane koje EU pruža BiH, otvaraju osjetljivo pitanje ekstremnog protekcionizma. Ipak, BiH mora nastaviti s liberalnim pristupom vanjskotrgovinskoj razmjeni, uz:

a) Potrebu za balansiranjem troškova i prinosa od uvoznih carinskih stopa, čime bi se izbjeglo podrivanje napora domaćih proizvođača da pokrenu izvoz;

b) Sofisticiran pristup, koji promovira stimuliranje domaćih preduzeća, stvaranje institucionalne i regulatorne podloge, kao što su: sistemi legislative za proizvode, sistemi ocjenjivanja usklađenosti i sistemi nadzora nad tržištem, koji olakšavaju izvoz na tržište EU, pogotovo proizvoda iz sistema trgovinskih povlastica koje je EU već odobrila BiH, zatim zaštitu od dampainga, zaštitu od uvoza roba lošeg kvaliteta i nelegalnih transakcija.²⁰ Ovo je opet uvjetovano prvenstvenim zadatkom o izgradnji koherentnog sistema legislative na nivou BiH.²¹

7. Rast izvozne sposobnosti u našim uvjetima (valutni odbor, pozitivan saldo tekućih transakcija) moguć je samo uz dostizanje prosječne produktivnosti i konkurentskih sposobnosti na međunarodnim tržištima. Problem dostizanja prosječne produktivnosti

²⁰ Sprečavanje dampinškog uvoza subvencioniranih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, kao i proizvoda koji se prodaju po nižim cijenama od cijena u zemlji izvoznici, a čiji je motiv osvajanje bh. tržišta, moguće je postići uvođenjem dampinške marže, koja ima isti efekt kao carine, a svrha joj je da ukloni štetno djelovanje dampinškog uvoza. (V. Živković, *Spoljnotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine*, "Poslovna politika", Beograd, mart 2005).

²¹ Indikativno je npr. upozorenje o "zabrinjavajućim poteškoćama koje su se javile u provođenju regionalnih sporazuma o slobodnoj trgovini" u *Izveštaju Evropske komisije o procesu stabilizacije i pridruživanja BiH za 2003. godinu*. "Ovi sporazumi", kaže se ovdje, "sadrže specifične tehničke standarde WTO-a, ali BiH ne posjeduje uvijek tehničku i/ili institucionalnu mogućnost zadovoljavanja ovih standarda na nivou države. Kao i prije, BiH nije bila u mogućnosti iskoristiti prednosti pogodnih uslova pristupa EU po *Mjerama za autonomnu trgovinu* zbog toga što institucije na državnom nivou još nisu u stanju da omoguće isticanje CE oznake ili da potvrde usklađenost s zakonodavstvom EU o sigurnosti".

konkurenata na međunarodnim tržištima neposredno je vezan za proces tehnološkog restrukturiranja. Kako za ovo nema domaćih realnih finansijskih izvora, neophodno je stvarati uvjete za priliv finansijskih sredstava iz finansijskih institucija i stranih direktnih ulaganja.

8. S obzirom na nedostatak povoljnih dugoročnih kredita za privredu, među rješenjima je dugoročno zaduživanje banaka na međunarodnom finansijskom tržištu budući da bi nakon dobijanja prvog suverenog rejtinga BiH (B3) i cijena novca na domaćem tržištu trebala biti niža.

Literatura

Bosna i Hercegovina. Od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti (2002), Studija zemlje, Svjetska banka.

Bowles, E., Edwards, E. (2001), *Razumijevanje kapitalizma*, Zagreb. *Izveštaj o konkurentnosti BiH za 2001. godinu*, ANUBiH, MIT, Sarajevo, 2002.

Izveštaj o konkurentnosti Bosne i Hercegovine 2005-2006, Sarajevo, 2006.

Hodžić, K. (2004), *Makroekonomski okvir za održivost i razvoj BiH*, "Prizma", Sarajevo.

Stojanov, D. (2000), BiH od 1995; *Tranzicija i rekonstrukcija privrede u: "Politike međunarodne podrške zemljama JIE"*, FOD BiH, Sarajevo.

Sistem ranog upozoravanja u BiH, Sarajevo, razna godišta (od 2002. do 2006.).

Stiglitz, J. (2004), *Protivrječnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd.

Osma godina daytonske BiH: nove vizije za Bosnu i Hercegovinu? (2003), Fondacija Heinrich Böhl i ACIPS Sarajevo, zbornik radova i zaključci s alternativne konferencije, Sarajevo, 2. oktobra

Živković, V. (2005), *Spoljnotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine*, "Poslovna politika", Beograd, mart.